

धरणाच्या व पायथ्यालगतच्या क्षेत्रामध्ये
कोणत्याही प्रकारच्या विकासाची कामे
करण्यासाठी महत्तम पूर पातळीपासून
अंतराच्या निकषामध्ये सुधारणा
करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
जलसंपदा विभाग,
शासन परिपत्रक क्रमांक.संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(महसूल)
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२,
दिनांक -२९ जुलै, २०२२

- वाचा:**
- १) महाराष्ट्र शासन, पाटबंधारे विभागाचे इंग्रजी परिपत्रक क्र. आयपीएम-३७६२/७१४८९-आयपी (१), दिनांक १७/०१/१९७५
 - २) शासन परिपत्रक, नियोजन विभाग क्र. पाझर/१८८७/प्र.२०/इएमपी-४, दि.२०/०३/१९८७
 - ३) शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. एफडीडब्ल्यु-१०८९/२४३/८९/ सि.व्य. (कामे), दि.२१/०९/१९८९
 - ४) शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. नौविप-२००३/ १३५९/ (१५/०३)/ सि.व्य.(म), दि.०८/१२/२००३
 - ५) शासन अधिसूचना, नगर विकास विभाग क्र. टीपीएस-१८०४/पुणे आरपीडीसीआर/ युडी-१३, दि.१६/११/२००५
 - ६) शासन निर्णय, पर्यावरण विभाग, क्र. मंगबै २००९/३२५/प्र.क्र.६१/तांक-१, दि. १३/०७/२००९
 - ७) शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.१८२/२०१२)/ सि.व्य.(म), दि.२४/०४/२०१२
 - ८) शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/ सि.व्य.(म), दि.०२/०८/२०१३
 - ९) शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/ सि.व्य.(महसूल), दि.०८/०३/२०१८

प्रस्तावना :-

जलसंपदा विभागाच्या मोठ्या, मध्यम व लघु प्रकल्पांच्या जलाशयातील प्रतिबंधित क्षेत्र वगळून धरणाच्या वरील बाजूस व पायथ्यालगतच्या क्षेत्रामध्ये पर्यटनाच्या दृष्टीने विकासाची कामे करण्यासाठी महत्तम पूर पातळीपासून अंतराच्या निकषामध्ये सुधारणा करण्याबाबत शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(म), दि.०२/०८/२०१३ व अन्वये सूचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत. सदर परिपत्रकाचा उद्देश धरणाच्या वरच्या भागातून जलाशयाचे होणारे संभाव्य प्रदूषण रोखणे, तसेच धरणाजवळ सुरक्षा (Security) व सुरक्षिततेला (Safety) धोका पोहोचू नये, या बाबी देखील विचारात घेतल्या होत्या.

सदर अंतर हे जास्तीचे असून पर्यटन व इतर विकास कामांना चालना मिळणेस्तव यामध्ये सुधारणा करण्याची अधिकारी व लोकप्रतिनिधींनी यांची मागणी होती. त्यामुळे शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(म), दि.०२/०८/२०१३ अधिक्रमित करून शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(महसूल), दि.०८/०३/२०१८ अन्वये सुधारित निर्देश देण्यात आले आहेत.

महाराष्ट्र राज्यामधील बहुतांश मोठे व मध्यम धरणातून आसपासचे शहरासाठी व ग्रामीण भागासाठी पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा केला जातो. जसे पुणे शहरामध्ये खडकवासला, पानशेत, वरसगाव, पवना, मुळशी इ. धरणातून पुणे महानगरपालिका, पिंपरी चिंचवड महानगरपालिका व आसपासच्या नगर परिषद व ग्रामपंचायतींना पाणी पुरवठा केला जातो. तथापी सद्यःस्थितीत शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/(प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(महसूल), दि.०८/०३/२०१८ मध्ये नमुद निकषास अनुसरून धरणांचे आसपासच्या परिसरामध्ये मोठ्या प्रमाणात विकसन कामे व पर्यटन विकास कामे झालेली आहेत. परिणामी सदर विकास कामांमुळे धरणाचे आसपासचे परिसरात मोठ्या प्रमाणात सांडपाणी निर्माण होत असून सदर सांडपाणी प्रचलीत शासन निकषांप्रमाणे प्रक्रिया न करता धरणामध्ये सोडण्यात येत असल्याचे निदर्शनास येत आहे. पुणे महानगर प्रदेश विकास प्राधीकरणामार्फत पुणे शहराला पाणी पुरवठा करणाऱ्या खडकवासला धरणातील पाण्याची चाचणी केली असता खडकवासला धरणाचे पाणी, सांडपाणी मिसळल्यामुळे प्रदुषित झाले असून सदर पाण्यामध्ये E- Coli आढळून आले आहे. हीच परिस्थिती महाराष्ट्रातील विविध शहरांना पाणी पुरवठा करणाऱ्या मोठे व मध्यम धरणांमध्ये निदर्शनास येत आहे. भविष्यकाळात वाढती विकसन कामे व वाढती लोकसंख्या विचारात घेता धरणामध्ये/ नैसर्गीक प्रवाहांमध्ये सोडण्यात येणारे सांडपाणी ही समस्या अत्यंत गंभीर होणार आहे.

यास्तव शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/ (प्र.क्र.२०/२०१२)/ सि.व्य.(महसूल), दि.०८/०३/२०१८ मधील निषिद्ध अंतराचे निकषांमध्ये अधिक सुधारणा करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधिन होती. त्यामुळे शासन परिपत्रक, जलसंपदा विभाग क्र. संकीर्ण-२०१२/ (प्र.क्र.२०/२०१२)/सि.व्य.(महसूल), दि.०८/०३/२०१८ अधिक्रमित करून खालीलप्रमाणे सुधारित निर्देश देण्यात येत आहेत.

परिपत्रक -

जलसंपदा विभागाचे मोठे, मध्यम व लघु पाटबंधारे प्रकल्पांच्या जलाशयातील वा अन्य प्रतिबंधित क्षेत्र वगळून धरण व अन्य घटक बांधकामाच्या सुरक्षिततेला (Safety) व सुरक्षेला (Security) कोणताही धोका पोहोचणार नाही याचा विचार करून खाली नमूद केलेल्या अंतरापलिकडे पर्यटन किंवा अन्य विकास कामे करता येतील.

१) धरणाच्या जलाशयाच्या वरच्या भागातील नागरी वसाहत (Township) सोडून इतर विकास कामांबाबत -

अ) मोठे व मध्यम प्रकल्प- धरणाच्या वरच्या बाजूस पूर फुगवटा (HFL) पासून २०० मी. Horizontal अंतर हे प्रतिबंधित क्षेत्र राहील.

ब) लघु प्रकल्प- धरणाच्या वरच्या बाजूस पूर फुगवटा (HFL) पासून ७५ मी. Horizontal अंतर हे प्रतिबंधित क्षेत्र राहील.

सदर प्रतिबंधित क्षेत्राचा ग्रीन बेल्ट म्हणून वापर करता येईल तथापी यामध्ये कोणतीही विकास कामे करण्यात येऊ नयेत.

२) धरणाच्या जलाशयाच्या वरच्या भागातील नागरी वसाहतीसाठी (Township) -

अ) मोठ्या व मध्यम प्रकल्पाबाबत HFL पासून ३०० मीटर Horizontal अंतर हे प्रतिबंधित क्षेत्र राहील.

आ) लघु प्रकल्पाबाबत HFL पासून २०० मीटर Horizontal अंतर हे प्रतिबंधित क्षेत्र राहील.

सदर प्रतिबंधीत क्षेत्राचा ग्रीन बेल्ट म्हणून वापर करता येईल तथापी यामध्ये कोणतीही विकास कामे करण्यात येऊ नयेत.

- ३) औद्योगिक वसाहती (Industrial Township Estate) साठी पर्यावरण विभागाचे वेळोवेळी निर्गमित केलेले शासन निर्णय, परिपत्रक इ. व त्यात भविष्यात वेळोवेळी होणाऱ्या सुधारणांप्रमाणे आवश्यक बाबींचे पालन करण्यात यावे.
- ४) धरणाच्या किंवा प्रकल्प घटकाच्या बांधकामापासूनचे अंतर खालीलप्रमाणे निश्चित करण्यात येत आहे. निषिद्ध क्षेत्र व इतर अंतरे ही माती धरणाच्या बाबतीत Toe drain च्या अधोबाजूकडील कडेपासून तसेच सांडव्याच्या EDA वरील end sill पासून मोजावेत, जिथे Toe drain नसेल तिथे हे अंतर Toe + १० मीटर याच्यापुढे मोजावेत.

अ.क्र.	धरण/ घटक कामाची त्या ठिकाणची उंची	निषिद्ध अंतर	खोदकामाच्या खोलीची मर्यादा
१	५ ते १० मीटर	५० मीटर	निषिद्ध क्षेत्रामध्ये जमीन पातळीपासून १ मीटरपेक्षा जास्त खोदकाम करता येणार नाही.
२	१० ते ३० मीटर	उंचीच्या १० पट किंवा १५० मीटर यापैकी जे जास्त असेल ते	
३	३० मीटर पेक्षा जास्त	३५० मीटर किंवा उंचीच्या १० पट यापैकी जास्त असेल ते	

- ५) एकाच धरणातील वरीलप्रमाणे निषिद्ध अंतर धरणरेषेवर त्या त्या ठिकाणाच्या उंचीनुरूप असतील, म्हणजेच कमी उंचीच्या ठिकाणी कमी अंतर व जास्त उंच बांधकामाच्या ठिकाणी जास्त अंतर असेल. सदर अंतर हे हवाई अंतर (Aerial Distance) असेल. म्हणजेच परवानगी द्यायचे अंतर हे धरणाच्या महत्तम उंचीवर अवलंबून नसून, धरणरेषेवर त्या त्या ठिकाणाच्या भरावाच्या बांधकामाच्या उंचीवर अवलंबून राहील.
- ६) नगर विकास विभागाचे एकत्रिकृत विकास नियंत्रण व प्रोत्साहन नियमावली (UDCPR) मधील अनुषंगिक तरतुदी लागू राहतील.
- ७) धरणाच्या खालील बाजूस नदी पात्रापासूनचे अंतर व करावयाच्या विकास कामाचे स्वरूप / बांधकाम इत्यादी पूर रेषा विषयक जलसंपदा विभाग, शासन परिपत्रक क्र. पूरनि-२०१८/(१८२/२०१८) सि.व्य.(महसूल), दि.०३/०५/२०१८ प्रमाणे राहतील.
- ८) एखादे विवक्षित धरण/ बांधकामाच्या सुरक्षिततेसाठी (Security) प्रवेश नियंत्रण (Access Control) करणे अथवा विशिष्ट भूगर्भीय परिस्थितीमुळे (Geological Condition) धरण सुरक्षिततेसाठी संबंधित प्रकल्पाचे मुख्य अभियंता हे अतिरिक्त अंतरापर्यंतचे/विशिष्ट ठिकाणाचे क्षेत्र हे विकासासाठी निषिद्ध क्षेत्र म्हणून घोषित करू शकतील. तथापि, असे करताना त्यासाठीची कारणे नमूद केली पाहिजे.
- ९) जलाशयातील / नदीतील पाणी प्रदूषित होणार नाही. तसेच सांडपाणी (effluent) जलाशयात मिसळणार नाही (प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष) याची विकासकांनी खबरदारी घेणे आवश्यक राहील.
- १०) या निर्णयात नमूद केलेले निषिद्ध अंतराचे निकष हे धरण / बांधकामाची सुरक्षा व सुरक्षिततेसाठी आहेत. याव्यतिरिक्त इतर विभागाकडून उदा. पर्यावरण, महसूल व वन विभाग, उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग व नगर विकास विभाग इ. विभागांचे काही निकष असतील तर विकासकांनी त्याचे पालन देखील करणे आवश्यक राहील.

११) स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी विकसन कामांना परवानगी देताना या निर्णयामध्ये नमूद केलेले निषिद्ध अंतराचे निकषांचे पालन करणे अनिवार्य राहिल. तसेच स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी धरण परिसरामध्ये विकसन कामे, पर्यटन इ. साठी मंजुरी देताना सदर विकसन कामांमुळे/पर्यटन इ. मुळे निर्माण झालेले सांडपाणी महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाने निर्धारित केलेल्या व त्यात त्यांच्याकडून वेळोवेळी करण्यात येणाऱ्या सुधारित मापदंडाच्या मर्यादेत प्रक्रिया करण्याचे अटीचे अधीन राहून परवानगी देणे बंधनकारक राहिल.

१२) भविष्यातील विकास कामावर नियंत्रणाच्या दृष्टीने विकासकाने नियोजित उपक्रमाचा सविस्तर आराखडा जमिनीचा वापर नकाशासह (Land use plan) जलसंपदा विभागाकडे ना हरकत प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी प्रस्ताव सादर करावा व जलसंपदा विभागाचे ना हरकत प्रमाणपत्र घेण्यात यावे ही अट विकास काम सुरू करण्याअगोदर बंधनकारक राहिल.

सदरहू आदेश नगर विकास विभाग अनौपचारिक संदर्भ क्र.४२/२०२२ दिनांक २५/०७/२०२२ अन्वये प्राप्त सहमती नुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

हा शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आले आहे. त्याचा संगणक संकेतांक २०२२०७२९११४२३६६१२७ असा असून डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(वैजनाथ चिल्ले)
शासनाचे उप सचिव

- प्रत १. मा. राज्यपाल यांचे सचिव,
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे कार्यालय,
३. मा. अध्यक्ष / उपाध्यक्ष, विधानसभा, विधानभवन, मुंबई,
४. मा. सभापती / उपसभापती, विधानपरिषद, विधानभवन, मुंबई,
५. मा. विरोधी पक्षनेते विधानसभा, मुंबई यांचे कार्यालय, विधानभवन, मुंबई,
६. मा. विरोधी पक्षनेते विधानपरिषद, मुंबई यांचे कार्यालय, विधानभवन, मुंबई,
७. मा. मंत्री, जलसंपदा यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
८. मा. राज्यमंत्री (जलसंपदा) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
९. महालेखापाल १/२ (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर
१०. महालेखापाल १/२ (लेखा परीक्षा) महाराष्ट्र राज्य, मुंबई/नागपूर.
११. अ.मु.स (गृह) यांचे स्वीय सहायक, गृह विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१२. अ.मु.स (महसूल) यांचे स्वीय सहायक, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१३. अ.मु.स. (पर्यावरण) यांचे स्वीय सहायक, पर्यावरण विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१४. अ.मु.स. (उद्योग) उद्योग, उर्जा व कामगार विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१५. अपर मुख्य सचिव (जलसंपदा) यांचे स्वीय सहायक, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१६. प्रधान सचिव (नगरविकास) यांचे स्वीय सहायक, नगरविकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१७. सचिव (लाक्षेवि) यांचे स्वीय सहायक, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई,

१८. सचिव (प्रकल्प समन्वय) यांचे स्वीय सहायक, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
१९. सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
२०. संचालक, नगर रचना, मध्यवर्ती इमारती, पुणे-१
२१. माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई,
२२. सर्व महासंचालक, जलसंपदा विभाग,
२३. सर्व विभागीय आयुक्त, महसूल विभाग, महाराष्ट्र राज्य
२४. सर्व जिल्हाधिकारी, महाराष्ट्र राज्य,
२५. सर्व कार्यकारी संचालक, जलसंपदा विभाग,
२६. संचालक, नगररचनाकार, पुणे
२७. सर्व मुख्य अभियंता/ मुख्य अभियंता व मुख्य प्रशासक, जलसंपदा विभाग
२८. जलसंपदा विभागातील सर्व सहसचिव उपसचिव, मंत्रालय, मुंबई,
२९. सर्व अधीक्षक अभियंता/ अधीक्षक अभियंता व प्रशासक, जलसंपदा विभाग,
३०. ग्रंथालय, विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई,
३१. सि.व्य. (महसूल) कार्यासन, संग्रहार्थ.